

SLAVLJENJE POKORE I POMIRENJA U POKONCILSKIM DOKUMENTIMA CRKVE

Vinko Kraljević

U posljednjih petnaestak godina slavljenje pokore i pomirenja postalo je vrlo živim predmetom brojnih studija, iskustava i dokumenata crkvenog učiteljstva. Ovdje će biti prikazani samo službeni dokumenti učiteljstva. Iz njih će se najizvornije vidjeti pravci tekućeg razvoja pitanja. Tri su kategorije zahvata crkvenog učiteljstva koje se odnose na slavljenje sakramenta pokore: akti ili dokumenti koje je izdao Koncil ili papa za opću Crkvu; bogoštovni tekstovi obredne i sakramentalne razine koji prevode ono što Crkva vjeruje; dokumenti biskupskih konferencija za pojedina mjesna stanja i okolnosti. Još je jedna unutrašnja razlika u dokumentima učiteljstva: jedni iznose samo tradicionalni nauk i ostaju u okvirima koje su zacrtali koncili i pape prošlih stoljeća; drugi se odvažuju tražiti odgovore na izazove pitanja sadašnjeg trenutka i uključiti u se u različitom stupnju tekuće težnje i istraživanja.¹

1. SLAVLJENJE SAKRAMENTA POKORE I OPĆE UČITELJSTVO

Crkveno učiteljstvo Drugog vatikanskog sabora u nekoliko svojih dokumenata izriče nauk

o sakramentu kršćanske pokore u kratkim tekstovima. Konstitucija o svetoj liturgiji u planu izrade savršenijeg obreda i obrazaca pokore daje prednost naravi i učinku tog sakramenta.² Isti dokument, na drugom mjestu, ima nekoliko zanimljivih proširenih naznaka ugrađenih u korizmeni vremenski okvir. Razabiru se: narav grijeha, njegove društvene posljedice, uloga crkvene zajednice u pomirenju, proširenje opsega pokore od unutrašnje i osobne do izvanjske i društvene.³

Konstitucija o Crkvi, govoreći o općem svećeništvu vjernika, koje vrši pojedine sakramente, izlaže dvostruki učinak sakramenta pokore: bogoslovni i crkveni.⁴

¹ Usp. ROUILLARD Philippe, L'enseignement du magistère sur le sacrement de la pénitence de 1964 à 1974 u *Ephemerides Liturgicae* 89 (1975) /177/-193; ID., *Fondamenti teologici del sacramento della penitenza emergenti oggi dal magistero e dai teologi* u: *Valore e attualità del sacramento della penitenza* (PAS-VERLAG, Roma 1974) /65/-86.

² Drugi vatikanski koncil (=DVK/), Konstitucija *Sacrosanctum Concilium* (=SC/ (Kršćanska sadašnjost (=KS/, Zagreb 1970) 72. Sve dokumente II. vat. koncila navodimo prema ovome izd.

³ Isto 109-110.

⁴ DVK, Konstitucija *Lumen gentium* (=LG/ 11.

Dekret o pastoralnoj službi biskupa podsjeća župnike na važnost sakramenta pokore u rastu kršćanskog života. On ima biti pobuda koja će ih pokretati na uslužnost vjernicima.⁵

Dekret o obnovi redovništva, koji se odnosi na poslušnost, upozorava poglavare na odstojanje prema slobodi u vršenju tog sakramenta.⁶

Dekret o službi i životu prezbitera aktualizira prezbiterovu pomirbenu ulogu grešnika. Ona se pruža u dva pravca koji su ujedno i učinci pokore: pomirenje s Bogom i s Crkvom.⁷

Djeliteljima sakramenta pokore, da bi bili što uslužniji jamči se uzajamno sjedinjenje s Kristovom nakanom i ljubavlju.⁸ Zgusnutost veze jedinstva prezbitera s Kristom uvjetovano je učestalošću pristupanja sakramentu pokore. Dnevni ispit savjesti put je do njegovog dubinskijeg smjera djelovanja – „obraćenje srca k ljubavi Oca milosrđa”.⁹

Kratko vrijeme nakon Drugog vatikanskog koncila pojavili su se i drugi dokumenti crkvenog učiteljstva koji nastavljaju nauk o sakramentu pokore. Papa Pavao VI. izdao je dva načelna dokumenta. Prvi je Apostolska konstitucija „Paenitemini” o crkvenoj pokomičkoj disciplini, 17. veljače 1966.¹⁰

U opsežnom tekstu izloženi su u brojnim oblicima značenje, važnost i krepost pokore¹¹ u kršćanskom životu s novim usmjerenjima od osobne i unutrašnje prema društvenoj i izvanjskoj njenoj primjeni.¹² Potvrđuje tradicionalnu vrijednost trojstva „molitva–post–ljubav” kao izvrsnog sredstva kojim se sluša Božja zapovijed pokore.¹³ Kroz biblijska osvjetljenja Starim i Novim zavjetom¹⁴ te patničkim suobličenjem Kristu¹⁵ otkriva se njezino obraćensko usmjerenje. Ono pronalazi svoje mjesto u Crkvi. Obraćenje je temeljni dar krsta koji je u krilu Crkve. „Ovaj dar je u sakramentu pokore obnovljen i nanovo ukrijepljen u onim udovima Kristova Tijela, koji su pali u grijeh.”¹⁶ Dovedeni su u međusobni odnos krepost pokore i sakrament pokore; teološko obrazloženje i disciplinske norme.¹⁷

Drugi dokument je Uputa o štovanju euharistijskog misterija /Eucharisticum Mysterium/

izdan 25. svibnja 1967.¹⁸ Njezin objekt je štovanje otajstva euharistije. Na jednome mjestu izlaže nauk o sakramentu ispovijedi. Zato da uspostavi odnos između njega i pričesti. Navedena su iz Tridentskog sabora dva elementa koji se međusobno nadopunjuju. Euharistija je uzeta kao „zalog koji nas oslobađa od svakodnevnih pogrešaka i čuva od smrtnih grijeha”,¹⁹ i drugo, „da nitko svjestan smrtnog grijeha, kako god smatramo da je raskajan, ne pristupi k svetoj euharistiji a da prije ne obavi sakramentalnu ispovijed”.²⁰

U nemogućnosti ispovijedi u nuždi dovoljno je pobuditi savršeno pokajanje.²¹ Navode se upozorenja: privikavati vjernike da pristupaju sakramentu pokore izvan mise; redovne pričesnike osposobiti da tom sakramentu pristupaju u određenim rokovima.

Sveta kongregacija za redovnike objavljuje 8. studenoga 1970. Dekret o ispovijedi redovnica i redovnika.²²

5 DVK, Dekret *Christus Dominus* /=CD/ 30.

6 DVK, Dekret *Perfectae caritatis* /=PC/ 14.

7 DVK, Dekret *Presbyterorum ordinis* /=PO/ 5.

8 Isto 13.

9 Isto 18.

10 PAULUS PP. VI, *Constituzione Apostolica „Paenitemini” sulla disciplina ecclesiastica penitenziale* /=P/ (Edizioni Paoline Roma 1966, Collana „Il Pastore”, Serie I, 160).

11 Isto 8-9.

12 Isto 2, 7.

13 Isto 11.

14 Isto 3-5.

15 Isto 6, 7.

16 Isto 7; daljnji nauk o sakramentu pokore slijedi: PO 5,6.

17 P 13; vrlo vrijedan komentar ove konstitucije: BADINI Joseph, *La Constitution apostolique „Paenitemini” dans la ligne du Concile* u: *La Maison-Dieu* 90(1967)/47/-78, posebno 74.

18 Sveta kongregacija obreda, *Uputa o štovanju euharistijskog misterija* /=EM/ (Zagreb 1967)

19 Ovo je citat iz EM pod bilj. (88) Conc. Trid., sess. XIII, Decr. de Eucharistia, cap. 2: Denz. 875 (1638); cfr. etiam sess. XXII.

20 Ovo je citat iz EM pod bilj. (89) Conc. Trid., sess. XIII, Decr. de Eucharistia, cap. 7: Denz. 880 (1646-1647).

21 Ovo je u EM pod bilj. (90) C.I.C., can 859.).

22 *Sacra Congregatio pro religiosis et institutis sae-*

Pojava Dekreta ima svoje obrazloženje u teološkom, duhovnom i pastoralnom kontekstu: da se naglasi vrijednost i plodonosnost sakramenta ispovijedi.²³

Prvi broj Dekreta cijeni sakrament pokore, koji je u velikom štovanju kod redovnika, „jer se pomoću njega obnavlja i krijepi temeljni dar 'metanoia', to jest obraćenje Kristovu kraljevstvu, dar koji je primljen na krštenju.²⁴ (Usp. P 7). Njegovi sudionici primaju milosrđe Božjeg praštanja uvreda i stječu pomirenje s Crkvom.

Drugi broj Dekreta prepoznaje učinke česte primjene ovog sakramenta: istinsko poznavanje sebe, unapređenje kršćanske poniznosti, pruža priliku zdravom duhovnom vodstvu, uvećava milost, doprinosi veliku vrijednost općem dobru čitave zajednice.²⁵

Da bi se ostvarile težnje redovnica i redovnika za njihovo jedinstvo s Bogom, upozorava treći broj Dekreta: „oni nastoje često primjenjivati sakrament pokore, to jest dvaput mjesečno. Prema njihovoj potrebi /.../ i češće ako žele.”

U četvrtom broju su utanačene neke pojedinosti za ispovijed redovnica. Odmah u početku istaknuto je načelo zakonite slobode.²⁶

Sveta Kongregacija za nauk vjere proglasila je Pastoralne norme u vezi s općim sakramentalnim odrješenjem, 16. lipnja 1972.²⁷

Dva su osnovna povoda pojavi Pastoralnih normi: „poteškoća /.../ vjernika da pristupe pojedinačnoj ispovijedi zbog nestašice svećenika u nekim krajevima”; i „neke krive teorije u vezi s naukom sakramenta pokore i porast sklonosti primjene, koja je pouzdano zloupotrebna, da se podijeli sakramentalno odrješenje skupa za više vjernika koji su se samo općenito ispovjedili”. U tom smislu se prethodno i poziva na tradicionalna načela, među kojima je i ovo: „potrebno je ispovjediti svećeniku sve i pojedine smrtne grijeh”.²⁸ Pastoralne norme pokazuju u kojim sve uvjetima može biti podijeljeno skupno odrješenje. One su primijenjene u novom Redu pokore /Ordo Paenitentiae/ koji se pojavio 7. ožujka 1974. Pastoralne norme su pastoralni tekst, a ne dog-

matski ili kanonski.²⁹

Papa Pavao VI. upućuje Apostolsku pobudnicu o kršćanskoj radosti (Gaudete in Domino) 9. svibnja 1975. Osvrće se na dvije pojedinosti sakramenta pokore: podsjeća na tradicionalni nauk „da je neophodno ispovijedanje teških grijeha”; kad kaže „da je česta ispovijed povlašteno vrelo svetosti, mira i radosti”, tada otvara aktualna obzorja triju učinika koje je postigla učestala primjena tog sakramenta.³⁰

Rimske kongregacije svojim posredstvom u sjemenišnom odgoju zahvatile su i u sakrament pokore pitomaca. „Ratio fundamentalis”, proglašen 6. siječnja 1970., u pedeset i petom broju, u kontekstu duhovnog oblikovanja, preporučuje učestalo primanje sakramenta i pokazuje njegovo posvetiteljsko pritelovljenje ljudskom naporu: „S toga, neka ut usvrhutraže s gorljivošću pomoć potrebne milosti i neka se privikavaju na poseban način često pristupati sakramentu pokore, koji na neki način posvećuje osobito pregnuće svakog pojedinca.” Dokument „Liturgijska i duhovna formacija” pokazuje na ove pojedinosti: milosni učinak sakramenta pokore u životu, njegova osobna, pojedinačna i učestala primjena: „Neka pitomci često pristupaju k ovom sakramentu da prime milost za svoje svakodnevne napore... pristupi-

cularibus, Décret de la S. congrégation des religieux /≠DR/ u: Doctrina catholica br. 1585 (1971) coll. 418–419.

23 Usp. početak Dekreta i njegov komentar: GAMBARI Elio, Annotazioni al Decreto 8 Dicembre 1970 u: Vita consacrata 7(1971)/277/–289; ROUILLARD, L'enseignement 179.

24 Usp. P 7.

25 Ovo upućuje na encikliku *Mystici Corporis* u AAS 35(1943)235; usp. GAMBARI, Annotazioni 278–280.

26 DR 4a.

27 Tekst u: RAMOS–REGIDOR José, Il sacramento della penitenza (LDC, Torino 1972) 341–344.

28 Isto 341.

29 ROUILLARD, Fondamenti 68.

30 PAPA PAVAO VI, Apostolska pobudnica o kršćanskoj radosti (KS, Zagreb 1975) V; usp. AAS 67(1975)312; L'Osservatore Romano, 27. kolovoza 1975.

ti sakramentu pokore čin je bitno osobni i vrši se pojedinačno..."³¹

Papa Ivan Pavao II. najavio je 25. rujna 1981. za šesti generalni saastanak biskupske Sinode, koja će biti 1983., temu: „Pomirenje i pokora u poslanju Crkve”. Tiskan je prvi njezin nacrt.³²

Lineamenta je pripremio Sekretarijat Sinode i njegov Savjet. „Svrha je dokumenta potaknuti u crkvenim zajednicama razmišljanje o predloženom argumentu. Biskupske konferencije pojedinih krajeva trebaju prikupiti i sažeti sugestije, reakcije i odgovore na pitanja o različitim vidovima teme i poslati ih Sekretarijatu Sinode u okviru rujna 1982. g. Zatim će ti odgovori poslužiti u pripremi 'dokumenta rada' za slijedeću Sinodu.”³³

Lineamenta imaju tri dijela. Predmet prvog dijela je: Svijet i čovjek u traženju pomirenja. On se grana u ovim pravcima: napetosti i podjele, podjele u odnosu prema čovjeku, zadnji korijen pojave napetosti i podjele, potreba pomirenja, značenje „pomirenja” i „pokore”, poslanje Crkve. Navještaj pomirenja i pokore, predmet je drugog dijela. On počinje s geslom: „Molimo vas u ime Kristovo: pomirite se s Bogom!” I račva se u dva konvergentna pravca, koji tvore jedinstvo: pomirenje: inicijativa Božje ljubavi otuđenome čovjeku; i pokora: čovjekov odgovor na pomirenje Božje. Treći dio: Crkva, sakrament pomirenja „potanko je pastoralni dio koji promatra poslanje Crkve u odnosu pomirenja i pokore.”³⁴ To se ispunja u proročkom navještanju pomirenja, slavljenju sakramenta pomirenja i svjedočanstvu pomirenog života. Na kraju svakog dijela je po niz suvremenih pitanja.

2. NOVI RED POKORE

Druga kategorija dokumenata općeg učiteljstva o sakramentu pokore ostvarena je najnovijim naukom u Redu pokore (Ordo Paenitentiae), proglašenom 2. prosinca 1973., a koji se pojavio 7. ožujka 1974.³⁵

Novi Red pokore je vrlo karakterističan u mnogostrukom smislu. Njegovo bogatstvo do-

pušta pristup sebi s mnogih strana.³⁶ Zbog toga, pošto samo uočimo njegove velike doktrinarne crte, jer se preko njih bolje prepoznaje obnoviteljski zahvat Reda, ukratko će se dati naslutiti u čemu je novost novog Reda pokore. Nekoliko je čvorova oko kojih se steže njegova osnovna doktrinarna tematika:³⁷ otajstvo i sakramenti pomirenja,³⁸ uloga Duha Svetoga u sakramentu pokore,³⁹ sakrament pokore u životu Crkve,⁴⁰ pomirenje s Bogom i s Crkvom.⁴¹

Novom Redu pokore prethodile su dvije drevne i vremenski duge koncepcije. Otačka koncepcija pokore obilježena je pojmom zadovoljštine. Nju smjenjuje ukrućeni formalizam u srednjem vijeku s koncepcijom ispovijedi. Treće razdoblje počinje obilježavati novi Red pokore. On je uglavnom novost po tome što je sastav svih njegovih pojedinosti takav da se one okupljaju oko središnjeg pojma „pomirenje”. To je uzajamni susret pokornikovog obraćenja Bogu u Crkvi i stvaralačko prihvaćanje Božjeg milosrđa posredstvom služenja Crkve.⁴² Obraćanje se gleda više kao odnos s Bogom i kao Božji dar koji pokreće čovjekovu volju k Bogu.⁴³ Ovo je prva pojedinost, a druga je

31 FALSINI Rinaldo, La confessione di devozione u La celebrazione della penitenza cristiana (Marietti, Torino 1981)140, posebno bilj. 25.

32 La riconciliazione e la penitenza nella missione della Chiesa (Lineamenta) (Bologna, otisak iz „Il regno—documenti” 5/1982.).

33 TOMKO Jozef Mons., La riconciliazione e la penitenza nella missione della Chiesa u: L' Osservatore Romano 29. siječnja 1982., str. 2; daje izvrstan i vrlo iscrpan pregled „Lineamenta”

34 Isto.

35 Hrvatski prijevod Reda pokore odobrila je Biskupska konferencija u Zagrebu 10. listopada 1974.; Sveti zbor za bogoštovlje potvrdio ga je 9. studenog 1974.; izdan je: Red pokore /=RP/ (KS, Zagreb 1975)

36 Red pokore će biti potanje predstavljen prema: Biskupska konferencija Jugoslavije, Uputa o pomirenju za svećenike (Zagreb 1976).

37 Usp. ROUILLARD, L' enseignement 180-183.

38 RP 1,2.

39 RP 6,10,15,19.

40 RP 3-4.

41 RP 5,6,9,19,46,55,62.

42 RP 6.

43 RP 5.

crkvena veličina sakramenta pokore gdje se opseg promatranja grijeha, osim Boga i ljudske osobe, proširuje i na Crkvu. Crkveni vid se očituje u dva pravca: u posredstvu i okupljanju. Obraćanje pokornika ostvaruje se snagom djelovanja Crkve. Njegovo pomirenje s Bogom događa se i po tome što on postaje novi sudionik u životu Crkve. Istinska obnova pristiže ujedinjenjem svih utjecajnih pojedinosti s kojima Crkva posreduje odrješenje pokornika.⁴⁴ Prema tome, onda se mijenja i stil reda sakramenta pokore. Ustupa se veći prostor pastoralu umjesto juridičnosti. U tom smislu prezbiter mijenja svoj stil rada. Njegov pravi posao biva posao dobrog pastira i liječnika.⁴⁵ Njemu zapostavlja svoju sudačku dimenziju.⁴⁶

3. UČITELJSTVO BISKUPSKIH KONFERENCIJA I SLAVLJENJE SAKRAMENTA POKORE

Osim koncilskih i papinskih dokumenata upućenih općoj Crkvi, imaju i dokumenti učiteljstva biskupskih konferencija za pojedine mjesne situacije. Oni su često puta vrlo bogat i zanimljiv pluralan izraz mjesnih crkava na sakramentat pokore. Prikazujemo ih vremenskim slijedom.

Nizozemski biskupi su objavili pastoralno pismo o pokori i opraštanju grijeha, 16. ožujka 1965. Ono je odgovor na uznemirenje nastalo među tamošnjim vjernicima zbog nekih noviteta u području tog sakramenta. Pismo je jasno i razlikuju se u njemu razgovjetno tri sloja: pouzdani nauk Crkve, predmet istraživanja i ono što je teološki diskutabilno. Odgovor polazi od evanđeoskog pristupa gdje su obraćenje i pokora za oprostjenje grijeha, bez iznimke, upućeni svakome. Temeljno obraćenje se događa u krštenju. Nakon krštenja dalje sakramentat pokore prati tijekom ljudskog života. Budući da čovjek ima iskustvo Božjeg i ljudskog praštanja prema sebi, čovjek je dužan uzvratiti praštanje drugima. Tamo gdje čovjek promaši obavezan je nadoknaditi i tražiti oprostjenje. To su izvansakramentalni čini sakramenta pokore, a komplementarni su s njime. Dva su oblika slavljenja pokore: javni i osobni. Upozorava

se da javni ne smije zasjeniti privatni. Preporučuje se osobno dublje sebeoptuženje, posebno u korizmi koja sprema ljude za Uskrs. Izriče se obveza na priznanje teških grijeha u ispovijedi. Na kraju pisma upućena je poduka svećenicima na koje se odnosi javno slavljenje pokore i privatna ispovijed. Navodimo neke pojedinosti iz nje: razvoj slavljenja javne pokore ne smije biti na štetu privatne ispovijedi; privatno obavljanje ispovijedi treba biti na srcu svećenika da se ona odvija u mjestu mira i molitve. U četvrtom broju poduke izrečene su važne teološke tvrdnje: „Crkva je oduvijek naučavala da čovjek i prije privatne ispovijedi može primiti oprostjenje svojih grijeha na temelju svoga iskrenog pokajanja. Ona vjeruje da samo onaj čovjek koji se stvarno kaje može primiti oprostjenje svojih grijeha u sakramentu pokore.” Prvi ostavak osmog broja traži: „Dolikuje isključiti iz tekućeg propovijedanja, kao još teološki diskutabilan problem, pitanje koje se odnosi na sakramentalnost slavljenja javne pokore. Očito je da su za svaki sakramentat, u strogom smislu riječi, nužni određivanja i priznanje sa strane crkvenog učiteljstva.”⁴⁷

Kanadski episkopat je izdao priopćenje o pokorničkom bogoštovlju 17. prosinca 1966. On očituje svoj pozitivni pristup prema sakramentu pokore. U njemu vidi nastavak Božjeg milosrđa, znak i stupanj pomirenja. Hvali pobudu i težnju današnje liturgije za možebitno zajedničko slavljenje sakramenta pokore. Kao vrijedno prepoznaje u njemu crkvenu veličinu i značenje riječi Božje. Da se izbjegnju dvoznačnosti, a u svrhu pune plodnosti „upozorava na osobno ili privatno slavljenje sakramenta pokore, da se sačuva njegova vrijednost u susretu osobe s osobom”. „Sakramentalno od-

44 RP 6 d.

45 RP 10.

46 ALSZEGHY Zoltan, La riforma della penitenza ecclesiasiale u La Civiltà Cattolica 125/1(1974) 544–554; usp. VENTURI Gianfranco, Z. Alszeghy, La riforma della penitenza ecclesiasiale, u: Rivista liturgica 6(1975)/720/92.

47 Deux lettres collectives de l'episcopat hollandais. I. – La pénitence et la rémission des péchés u: Doctrina catholica 1965., coll. 1169–1175.

rješenje se ne može dati u zajedničkom obliku.”⁴⁸

Francuska biskupska komisija za bogoštovlje izdala je priopćenje o zajedničkom slavljenju pokore 25. veljače 1967. U pravcu bogoštovnih smjernica Drugog vatikanskog koncila donosi razloge koji daju neke pozitivne pastoralne prednosti zajedničkim slavljenjima sakramenta pokore, vezane uz prisutnost riječi Božje. Ujedno se upozorava da bez obzira na to što se privatno slavi obred pokore, on nije ništa manje sakrament pokore, jer i on sadržava veličinu zajedništva, budući da je on pomirenje s Bogom u Crkvi i za Crkvu. Pronalaze se ujedno zgođe za pokornička slavlja: korizma i hodočašća. Ona, bilo pojedinačna bilo zajednička, trebaju biti temeljito upravljena prema euharistiji.⁴⁹

Pastoralno pismo njemačkih biskupa za korizmu 1967. god.⁵⁰ počinje s upozorenjem na Kristov poziv na obraćenje u dva pravca: obraćenje k Bogu i obraćenje za ljubav prema bližnjemu. Sredstva za puno obraćenje srca u ljubavi prema Bogu i bližnjemu su pokornička djela. Smisao sakramenta pokore dovodi se u vezu s težinom „tamnog otajstva grijeha”. Jasno je istaknut nosilac opraštanja – Gospodin i potreba sakramenta: „U sakramentu pokore Gospodin nam oprašta, osobito naše teške grijeha. Potreban nam je ovaj sakrament kad smo odijeljeni od zajedništva života s Bogom; i, kao posljedica, također od zajedništva milosti Crkve.”⁵¹ Redovna ispovijed biva kršćaninova ravnateljica. Osobna ispovijed jamči osobno vodstvo. Uz nju iznose se i pozitivne strane zajedničke primjene slavljenja pokore, posebno u korizmi i u pučkim misijama. One pogoduju dobroj pripravi za primanje sakramenta pokore. Pored sakramentalnog praštanja grijeha navode se i druga sredstva kojima se postiže Božje praštanje: „zajedničko slavljenje euharistije, molitva, posebno ona koja potiče kajanje i želju za povratkom k Bogu, post i milostinja, priznavanje svojih pogrešaka u odnosu na druge, traženje oprostjenja /.../ i sve ono što nadahnjuje ljubav”.⁵² Drugi dio pisma donosi pokorničku disciplinu Crkve.

Kardinal A. Ottaviani uputio je pismo pred-

sjednicima biskupskih konferencija, 24. srpnja 1966., odnosno na deset doktrinarnih zabluda ili opasnosti za vjeru.⁵³ Sedma točka zahvaća u sakrament pokore: „Neki hoće tumačiti sakrament pokore kao sredstvo pomirenja s Crkvom, a ne naglašuju dovoljno pomirenje s Božjom uvredom. Oni tvrde također da za slavljenje ovog sakramenta nije nužna osobna ispovijed grijeha, dok nastoje izraziti jedino društvenu ulogu pomirenja s Crkvom.”

Odgovor Francuske biskupske konferencije 17. prosinca 1966. na Ottavianijevo pismo dodiruje skupa s euharistijom i pokoru. Konferencija je suglasna da su pojedini izgredi i zloupotrebe, koji se javljaju tu i tamo, štetni za vjeru i život kršćanskog naroda. Ipak sve ovo može pratiti pozitivno istraživanje. Uvjeravaju da su rijetke doktrinarnе zablude. Ona skreće pozornost da je veći problem od toga pojava krize povjerenja pojedinih katolika prema sakramentima.⁵⁴

Ottavianijevo pismo je povod da se pojavio i drugi odgovor nizozemskih biskupa 2. veljače 1968. koji se odnosi i na sakrament pokore.⁵⁵

Odgovor izrasta iz uvida u povijesno stanje pitanja. Nakon srednjega vijeka razvio se nauk o sakramentu pokore tako da se on ograničio samo na unutrašnji vid pomirenja s Bogom. Tijekom prvih deset stoljeća „pomirenje s Bogom” bilo je povezanije od „pomirenja s Crk-

48 Communiqué de l'episcopat canadien sur la liturgie pénitentielle u: *Doctrina catholica* 1967., coll 286–287.

49 Les célébrations communautaires de la pénitence u: *Doctrina catholica* 1967., coll. 665–666.

50 Lettre pastorale des évêques allemands pour le Carem u: *Doctrina catholica* 1967., coll. 339–348.

51 Isto 343, br. 2.

52 Isto 343, br. 3.

53 OTTAVIANI A. cardinal. Erreurs doctrinales et dangers pour la foi u: *Doctrina catholica* 1966., coll 1843–1846.

54 Réponse de la Conférence épiscopale française à la lettre circulaire de la Congrégation pour la Doctrine de la foi u: *Doctrina catholica* 1967., coll. 327–340, br. 8.

55 Réponses des évêques hollandais au questionnaire du cardinal Ottaviani u: *Doctrina catholica* 1968., coll 1107–1108.

vom". Ove „istine pale u zaborav” nastoje se opet obnoviti. Drugi vatikanski sabor u sedamdeset i drugom broju Konstitucije o svetoj liturgiji ima u planu obnovu sakramenta. Karakter zajedničkog pomirenja je zapravo u pomirenju s Crkvom. Ako se naglašuje zajednički vid pomirenja, ne nijeće se time pomirenje s Bogom. Pastoral ide k cjelovitoj ispovijedi grijeha koja je više od prisutnosti izvornog i iskrenog kajanja. Crkva je oduvijek izuzimala od cjelovite ispovijedi u hitnim slučajevima. Danas neki tumače hitnosti u širem duhu i antropološkije. Zauzima se veće odstojanje prema sakramentu pokore, a više se koriste drugi čini kajanja, na primjer u početku mise, njihova snaga opraštanja grijeha.

Švicarski biskupi su izdali 5. studenoga 1970. instrukciju o pokori i ispovijedi.⁵⁶

Vrlo vrijedna i opširna instrukcija plod je teoloških istraživanja. Uvod počinje od suvremene koncilske obnove pokore i zadržava se na nelagodnosti koju prouzročuje njena tekuća primjena. Iza njega slijedi potanka i jako argumentirana razrada instrukcije u četiri poglavlja: oproštenje grijeha prema biblijskoj objavi; pogled u povijest sakramenta pokore; razlučivanje krivnje; jedinstvo i raznolikost opraštanja grijeha i sakramenat pokore. Četvrto poglavlje vodi do spoznaje da je Crkva Kristova prvobitni sakramenat. Kršćani bi trebali prepoznati da su u Crkvi prisutne skupa Božja milost i ljubav. I da to za ljude grešnike u Crkvi ima neku značajnu primjenu. „Odnosi vjernika s Bogom kao i sa svojom braćom mnogostruki su i nisu uvijek na istoj razini. Stoga je potrebno da isto tako ima u Crkvi različitih načina za čišćenje i ispravljanje njihovih odnosa. /.../ Zatim razlikujemo tri načelna načina opraštanja grijeha, koji pripadaju različitim vidovima i situacijama kršćanskog života.”⁵⁷ Prvi način je normalan i prvi. On je temelj i uvjet ostaloga. Sastoji se u osobnom iskrenom unutrašnjem obraćenju i u pokori. Njemu još pripadaju kajanje i odluka. Drugi način je zajedničko pokorničko slavljenje. Taj oblik opraštanja grijeha ostvaruje se kad crkvena zajednica, pod ravnanjem svećenika, traži zajednički oproštenje, i za osobne grijehе svojih članova, i za njene društvene slabosti. Priznanje pogrešaka

čini se skupa. Pretpostavlja se neko ozbiljno osobno obraćenje. Svećenik sjedinjuje molitve zajednice s molbom Gospodina Isusa da se on udostoji oprostiti joj njezin grijeh. /.../ Grešnik koji se kaje za svoje teške grijehе i stoga primi Božje oproštenje, nije izuzet od svoje osobne ispovijedi. /.../ Ovdje se dvije stvari: osobno kajanje i pokorničko slavljenje smještaju u okvir potpunog kršćanskog sakramenta.”⁵⁸ Treći način opraštanja grijeha je sakramenat u potpunom smislu. Tu se pomirenje sastoji u: osobnom optuživanju samoga sebe, privatnoj ispovijedi i redovnom svećeničkovom odrješenju. Prvotna Crkva je primjenjivala taj put za slučaj velikog grešnika, po svome prekrsaju, ako se stvarno bio odijelio od svete Crkve. „Ta tri različita načina, istinski rečeno, nisu različiti putovi. Oni se uzajamno nadopunjuju i prožimlju. Jer život kršćanina, bilo da je on usred mnoštva ili u Crkvi, odvija se uvijek pod Božjim gledanjem; njegov Bog koji ga vodi drži se spremnim da mu oprostí.”⁵⁹

Belgijski biskupi su objelodanili u rujnu 1973. Usmjerenja za obnovu pokorničke prakse. To su zapravo „doktrinarne refleksije” koje je izdala „Doktrinarna komisija konferencije belgijskog episkopata”.⁶⁰

Biskupi polaze od poimanja cjelovitosti kršćanskoga života, koji se uzima kao trajno obraćenje. U tome sakramenat pokore ima svoje odlučno mjesto. Zato se on nastoji opisati takvim pojmovima da mu oni zacrtaju što veću perspektivu; pa se kaže za nj da je on kao zgusnutost i misa na djelu, simboličan i učinkovit, zahtjevan i zajamčen od Krista. Pokajanje za nj se događa u čovjekovoj unutrašnjosti, a redovito je popraćeno ispovijedu usnama. Poticaji koji sklanjaju pokornika da kazuje svoje grijehе jesu: potreba njegovog oslobođenja,

⁵⁶ Instruction des évêques suisses sur la pénitence et la confession u: Doctrina catholica 1971, br. 1579, str. 110–122.

⁵⁷ Isto 119.

⁵⁸ Isto 121.

⁵⁹ Isto 111.

⁶⁰ ROUILLARD, Fondamenti 71–72; usp. Orientations pour un renouveau de la pratique pénitentielle. Réflexion doctrinales u: Doctrina catholica 1973., str. 913–918.

očekivanje i nada da će dobiti odgovor. Uz to se navodi da Krist nije izdvojio sakramente izvan naravnog reda. Zato ispovijed koju čini pokornik koji znade slušati i odgovoriti, duboko je ukorijenjena u antropologiju i psihologiju grešnika. Imenovani nosioci pomirenja su: Bog, Krist, grešnik, čitava crkvena zajednica.⁶¹ Biskupi razlikuju tri tipa pokorničkih čina. Prvi—„svakidašnji obrazac”; milostinja, post, molitva, služenje bližnjemu; drugi—bogoslužni oblici: zajednička slavljenja pokore i obredi početka mise; treći—sakrament pokore u pravom smislu riječi.

Izdanja novog Reda pokore na narodnim jezicima redovito su bila popraćena doktrinarnim i pastoralnim naznakama; ili su nakon nekog iskustva osjetili potrebu podsjetiti i precizirati nešto u tim dvjema točkama; dok su drugi nešto u njima nastojali promaknuti većim teološkim produbljenjem. U tome se ističu Biskupske konferencije Francuske i Španjolske.⁶²

Na hrvatskome jeziku biskupi u Jugoslaviji izdali su popratnu Uputu 1976.⁶³ uz već objavljeni Red pokore. Uputa ima dvostruku namjenu: posvijestiti djelatnicima mjesne crkve pokornička obnoviteljska pregnuća koja je pokrenuo najnoviji koncil i zacrtati praktična usmjerenja za njihovu primjenu. Uputa polazi od prisutne činjenice obnovljenog nazivlja u Redu pokore, koje ima svoju povijesnu uvjetovanost. Porazgovjećuje tri pojma: pomirenje, red pokore, red pomirenja: „pomirenje” je sam sakramentalni čin; red pokore je „sveukupnost pokorničkog bogoslužja, sadržanog u novom obredniku”; „red pomirenja” je „sakramentalni dio u užem smislu u svojim trima oblicima”.⁶⁴ Uputa dalje slijedi Red pokore, jezgrovito ga sažimlje, jasno i pregledno predstavlja u nastojanju korisne primjene. Uokviruje njegove bitne sadržaje, teološka obogaćenja, oblike liturgijskih slavljenja pomirenja, mjesto i vrijeme slavljenja, nesakramentalna pokornička slavlja. Uputa prepoznaje naglašenost zajedničkog i crkvenog značenja grijeha i pokore. Prikuplja sastavne dijelove sakramenta pokore: kajanje, ispovijed, zadovoljština, odrješenje. Povlači razliku između nužnosti sakramenta pomirenja, za teške grijeha; i fakultativnog i

čestog slavljenja odnosno samo na lake grijeha.⁶⁵ Ispostavljena su četiri vida teološkog obogaćenja pokore: Božja inicijativa pomirenja, vazmeni značaj pomirenja, uloga Duha Svetoga u pomirenju, eklezijalni značaj pomirenja. Liturgijski sastav Reda pokore tvore tri oblika pomirenja: red pomirenja pojedinih pokornika; red pomirenja više pokornika s pojedinačnom ispovijedi i odrješenjem; red pomirenja više pokornika s općom ispovijedi i skupnim odrješenjem. Po četiri su činioaca u svakome od ova tri reda pomirenja: okupljanje ili konstituiranje zajednice; naviještanje Božje riječi; ispovijedanje Božjeg milosrđa; slavljenje Boga.⁶⁶ Mjesto i vrijeme slavljenja ovog sakramenta mogu utjecati na njegovu kakvoću. Zato biskupi upozoravaju na njihove pogodnosti.⁶⁷ Istaknuti su sadržaji i uloge nesakramentalnih pokorničkih slavlja. Sadržaji: riječ Božja i molitva. Uloge: priprava za sakramentalno slavljenje pomirenja; i oslonac duhu obraćenja i pokore.⁶⁸

Osim popratnih doktrinarnih i pastoralnih naznaka uz nacionalna izdanja Reda pokore, u razdoblju između 1974. i 1982. god., pojavilo se još nekoliko dokumenata koji se osvrću na pojedini vid, točku nauka ili discipline; ili predlažu što u vezi sa sakramentom pokore. Na toj crti su i dokumenti talijanskih, švicarskih, kanadskih i francuskih biskupa. U srpnju 1974. talijanski biskupi objavljuju doktrinamo-pastoralni dokument Evangelizacija i sakramenti pokore i bolesničkog pomazanja.⁶⁹ U njemu

62 Usp. ROUILLARD Philippe, *Indicazioni teologico-pastorali sul Rito della penitenza negli interventi delle conferenze episcopali u: La celebrazione della penitenza* (Marietti, Torino 1981) 112–115.

63 Usp. bilj. 36.

64 Isto 5.

65 Isto 6.

66 Isto 7–21.

67 Isto 21–23.

68 Isto 24–26.

69 ROUILLARD, *Indicazioni 116–117; usp. Conferenza Episcopale Italiana, Evangelizzazione e sacramenti della Penitenza e dell' Unzione degli infermi* (Documento pastorale. Edizioni Paoline 1974); *La Penitenza. Studi biblici, teologici e pastorali. Il nuovo Rito della Riconciliazione (=Quaderni di Rivista Liturgica. Nuova serie, br. 3; LDC, Torino 1976) 351–380.*

su značajne dvije pojedinosti: pogled na teški grijeh i sakramentalno odrješenje. Nakon podsjećanja na pojedinačne grijehe, koje kršćanska predaja smatra smrtnima, dokument ide naprijed i zahvaća u današnjicu. U njoj otkriva „druge povijesne oblike grijeha koji zaslužuju ne manju strogost osude”: „Podmićivanja u upravama, građevne špekulacije, zloupotreba vlasti, pornografska trgovina i drugi oblici pritiska na čovjeka”.⁷⁰ Isti dokument u dva zahvata pokušava precizirati narav sakramentalnog odrješenja.

Talijanski biskupi izdaju 1975. god. Deklaraciju o novom Redu pokore. Ona isključuje skupno odrješenje na njihovom području, a preporučuju prva dva oblika sakramenta: red pomirenja pojedinih pokornika i red pomirenja više pokornika s pojedinačnom ispovijedi i odrješenjem.⁷¹

Švicarski biskupi, u studenom 1974., izdaju dokument U služenju pomirenja.⁷² Oni stavljaju u međusobno nadopunjavanje tri oblika sakramenta pokore. Ni jedan oblik ne nadomješta drugi. Osobne okolnosti ili stanja odlučuju pogodnost ili zahtjev primjene pojedinog oblika. Sakrament pomirenja u užem smislu ne obezvrjeđuje „pomirbena slavlja” bez sakramentalnog odrješenja. Ona su blizu sakramentalne vrijednosti i imaju vrijednost u sebi.

Za korizmu 1976. god. kanadski biskupi podsjećaju na neke važne vidove sakramenta pokore. Oni kažu da je taj sakrament izraz Očeve ljubavi. Otac u njemu oprašta pojedinačne i zajedničke krivnje. Dokument proširuje opseg kršćaninove pozornosti s teškog grijeha na njegove pojedinačne i zajedničke posljedice, posebno na posljedice nepravde. On želi definirati odrješenje: „Crkva preko odrješenja daje svjedočanstvo da nam je oprosteno; otpuštenje grijeha se izvršuje snagom Duha; po službi svećenika Bog nas obnavlja u miru sa sobom i sa svojim narodom.”⁷³

Biskupi preporučuju zajednička slavljenja i za kršćane koji se ne ispovijedaju. Pozivlju ujedno sve članove iste obitelji da svi skupa sudjeluju u sakramentu pomirenja.

Plenarna sjednica francuskih biskupa, u listopadu 1979., izdaje dokument Služba pokore

i pomirenja. Dvije su točke na kojima se zaustavlja: na odnosu između pokore i krsta: „sakrament pokore je produžetak, tijekom čitavog postojanja krsta, obraćenja započetog krstom”; i druga točka: „potreba da se dade pravi značaj slavljenja sakramenta, kako u pojedinačnome tako i u zajedničkom obliku.” Istodobno su francuski biskupi, na sastanku koji je imao slijediti u studenom 1980., povjerali skupini teologa i psihologa istraživanje u dva pravca: „određenje teške krivnje i uloga ljudske i kršćanske ispovijedi: što predstavlja i što znači reći vlastite krivnje drugome čovjeku”.⁷⁴

4. USMJERENJE I RJEČNIK

Bili su snažni razlozi koji su izazvali Crkvu na trajnu promjenu i izgradnju novoga rječnika kao uspješnog posrednika između napetosti teorije i prakse.⁷⁵ Zato su tekstovi Dokumenta najnovijeg crkvenog sabora obilježeni suvremenim jezičnim izrazom, poštujući granicu stručnog nazivlja⁷⁶, štoviše, otišli su u tome tako daleko da jedan između dokumenata predstavlja „sasvim novu književnu vrstu”.⁷⁷ Pokret prema novome zahvatio je i sakrament pokore: „Neka se prerade obredi i obrasci pokore da jasnije izražavaju narav i učinak sakramenta.”⁷⁸ Zahvat primjene ovih načela unosi nova usmjerenja i uz to novi rječnik.

Prolazom kroz povijest sakramenta pokore uočava se u njemu razmještaj naglasaka. Tri su

⁷⁰ ROUILLARD, *Indicazioni* 116.

⁷¹ Isto 117; usp. *Liturgia IX*(1975)697–700; *La Penitenza. Studi biblici* 381–383.

⁷² ROUILLARD, *Indicazioni* 117; usp. *La Penitenza. Studi biblici* 384–391.

⁷³ Isto 118; usp. *La Documentation Catholique* 58/56(1976)275–277.

⁷⁴ Isto 118–119; usp. *La Documentation Catholique* 61/20(1979) 981–982.

⁷⁵ Usp. RAMOS–REGIDOR, *Sacramento* 21–26.

⁷⁶ RAHNER Karl–VORGRIMLER Herbert, *Kleines Konzilskompendium* (Freiburg. Basel-Wien ²1967) 31–32.

⁷⁷ ŠAGI–BUNIĆ Tomislav, *Polazište dijaloga u II. vatikanski sabor, Pastoralna konstitucija Crkva u suvremenom svijetu „Gaudium et spes”* (Zagreb 1968)97.

⁷⁸DVK, SC 72.

načelna razdoblja. Prvo razdoblje: od prve Crkve do šestog stoljeća, značajno je po tome što se veliki grešnik, koji se odijelio od crkvene zajednice nakon krsta, u načelu mogao ponovno vratiti u njeno krilo samo jedanput u svome životu. U drugom razdoblju, od šestog do oko jedanaestog stoljeća, ustanovljena je i promicajna mogućnost da se jedan te isti grešnik može više puta uključiti u crkvenu zajednicu. Osobni značaj ispovijedi i pokore za počinjene grijehe u tajnosti potvrđivao se sve jasnije.⁷⁹ Razdoblje od prvotne Crkve pa do oko jedanaestog stoljeća uzima se načelno, s obzirom na svoje osebnosti, kao jedno i prvo razdoblje.⁸⁰ To je antikno razdoblje obilježeno pojmom „pokora”.⁸¹ Treće, odnosno drugo, razdoblje je od srednjega vijeka do poslije najnovijeg koncila. Naglasak je u njemu pomaknut na ispunjenje pokore. On prelazi ustrajno sve više na ispovijedanje pogrešaka, na pokajanje i na svećenikovo odrješenje. Dio odgovornosti koji vraća crkvenoj zajednici u pomirenju velike grešnike sveden je na najnižu mjeru. Tu se vidi kako su smicanja naglasaka osjetljiva.⁸² Ovo razdoblje se označuje: srednjovjekovno—skolastičko—tridentinsko. Ono je obilježeno pojmom „ispovijed”.⁸³

U pokoncilskom razdoblju stvarnost sakramenta pokore se počinje predstavljati s drukčijim naglascima od njemu prethodnog razdoblja. Naglasci uvjetuju da su pojmovi kojima se njihova stvarnost izriče neprimjereni, dvoznačni ili višeznačni.

Novi Red nema naziv „pomirenje”, već Red pokore⁸⁴; premda su nazivi latinskog obrednika: *Ordo Paenitentiae* i *Ordo ad reconciliandos paenitentes*.⁸⁵ Ipak je ponovno oživljen pojam „pomirenje”. To nije ostalo bez posljedica. Pozornost se pomakla: od „ispovijedi” na „obraćenje—pokora”; od „učestalosti” na unutrašnji stav pokornika. Ovakva oporba postoji i između pojmova: „pokora—pomirenje”, to je naša praksa sakramenta.⁸⁶

Nakon izdanja novoga Reda pokore uslijedila su ugledna posredstva obrazloženja nazivlja. Jounel, predsjednik druge pripremne komisije, postavlja i opravdava pitanje istodobnog postojanja dvostrukog nazivlja: „Pokora” je

pod predajnim i dogmatskim presjekom ime koje je čvršće, ali i „pomirenje” ima svoje prethodnike u bogoštovnoj predaji. S druge strane pojam „pomirenje” dopušta da se raspozna „duboko značenje sakramenta”. On misli da bi ipak na koncu novo ime sakramenta moglo biti „pomirenje”.⁸⁷ Sottocornola, tajnik druge pripremne komisije, rado i s obrazloženjem prihvaća pojam „pomirenje” u novom pokorničkom rječniku. Ovaj pojam označuje treće razdoblje u povijesti sakramenta, kojemu su prethodila dva razdoblja: pokore i ispovijedi.⁸⁸

Ovako Braga sažimlje smisao nazivlja: „Ne radi se jednostavno o povijesnoj usiljenosti... želi se radije izraziti u jasnijem i cjelovitijem obliku, pod biblijskim i teološkim vidom, pojam pokore, uporno nastojeći oko Božjeg i ljudskog djelovanja u udruženom obliku, prije negoli samo o djelovanju stvorenja.”⁸⁹

Falsini poima sakramenat pokore kao smjer puta k obraćenju. Odlučuje se za pojam „pokora”: „Među različitim imenima kojima je naš sakramenat bio označavan tijekom stoljeća — pokora, pomirenje, ispovijed, oprostjenje grijeha — onaj izvorni i kojim se čini označiti ga bolje je bez sumnje 'pokora' bez obzira na iznakaženja i razdvojna granjanja pojma.”⁹⁰

Francusko izdanje novog obrednika pokore,

79 *Instruction des évêques suisses* 114–118.

80 *Repons des évêques hollandais* 1107.

81 MOIOLI Giovanni, *Sacramento del „perdono” o della „penitenza”?* u: *La celebrazione della penitenza cristiana* (Torino 1981) 49.

82 *Instruction des évêques suisses* 114, 116.

83 MOIOLI, *Sacramento* 49.

84 FALSINI, *La Confessione* 148.

85 ROUILLARD, *Indicazioni* 113.

86 FALSINI, *La Confessione* 148–149; usp. ROUILLARD, *Fondamenti* 77.

87 MOIOLI, *Sacramento* 49; usp. JOUNEL P., *La liturgie de la réconciliation* u: *La Maison-Dieu* 117(1974)7–37(9–10).

88 MOIOLI, *Sacramento* 49; usp. SOTTOCORNO LA F., *Il nuovo Ordo Paenitentiae* u: *Notitiae* 89 (1974)63–79.

89 MOIOLI, *Sacramento* 49; usp. BRAGA C., *Il nuovo Ordo Paenitentiae* u: *Ephemerides Liturgicae* 89(1975)172.

90 FALSINI Rinaldo, *La penitenza: sacramento della remissione dei peccati o della conversione?* u: *Liturgia XVII/5*(1979) 22 i sl.

objavljeno 1978., sretno i uspješno pomiruje spomenute latinske nazive obrednika ovim nazivljem: Slaviti pokoru i pomirenje.⁹¹ Kako pokazuje označavanje u novome Redu pokore, moglo bi se zaključiti o nazivlju ovako: „da se nastavi govoriti „sakrament pokore”, ali govoreći „pokora” trebalo bi u stvarnosti misliti ili razumijevati „pomirenje”.⁹²

Unatoč tome pitanje usmjerenja i rječnika je još uvijek jako svježe i okrenuto je prema budućnosti. Odnosi se na najnoviji nacrt „Lineamenta” koji ima naslov: Pomirenje i pokora u poslanju Crkve. Njegov Uvod obrazlaže pojmove naslova: „Naslov obuhvaća tri pojma.

Prve dvije riječi izražavaju dva duboko međusobna vida u događaju spasenja darovanom od Boga. Pomirenje i pokora bivaju promatrani kao jedna temeljna stvarnost koja se događa u Crkvi i pomoću Crkve u svijetu, ili u odnosu poslanja Crkve.

Zatim, označena tema je samo jedna i jedinstvena, iako se predstavlja veliko bogatstvo vidova.”⁹³

⁹¹ ROUILLARD, Indicazioni 113.

⁹² MOIOLI, Sacramento 49.

⁹³ La riconciliazione 3.